

**WYŻSZA SZKOŁA ROLNICZO - PEDAGOGICZNA
W SIEDLCACH**

LUCJAN TUROS

TURYSTYKA A SAMOKSZTAŁCENIE

SIEDLCE 1984

Spis treści

Podstawowe pojęcia i zagadnienia	5
Rozdział I. Samokształceniowe wartości turystyki w dziedzinach myśli społecznej i pedagogicznej	13
1. Historyczne ujęcie poglądów na temat podróżowania	13
2. Uniwersalne wartości poglądów na turystykę	44
Rozdział II. Wychowanie do rekreacyjnej funkcji turystyki	53
Rozdział III. Turystyka jako czynnik samokształcenia nauczycieli	61
1. Swoistość zawodu nauczycielskiego	61
2. Turystyka a samokształcenie i doskonalenie nauczycieli	65
Rozdział IV. Kształtowanie dociekliwości poznawczej turystów	71
1. Wielowymiarowy charakter turystyki	71
2. Bezpośrednie poznawanie rzeczywistości w sytuacji tury- stycznej	73
3. Kształtowanie intelektualnej dociekliwości turystów	82
4. Metody rozwijania dociekliwości poznawczej turystów do- rosłych	84
5. Kształtowanie dociekliwości poznawczej młodzieży szkol- nej	88
6. Wycieczki turystyczno-krajoznawcze jako czynnik integra- cji treści nauczania	95
Rozdział V. Turystyka i krajoznawstwo jako integralne elementy w działalności kół związków młodzieży	101
1. Znaczenie turystyki w działalności organizacji młodzieżo- wych	101
2. Kształcące wartości turystyki	103
3. Rola turystyki w młodzieżowym środowisku wiejskim	117
4. Rola turystyki w działalności ZHP	119
5. Rola wycieczek w środowisku studenckim	121
Rozdział VI. Funkcja turystyki zagranicznej w rozwijaniu zainter- esowań kulturowych młodzieży pracującej i doro- słych	127
1. Turystyka zagraniczna z punktu widzenia teorii wychowa- nia	127
2. Społeczne zadania turystyki zagranicznej	129
3. Wychowawcze znaczenie turystyki zagranicznej	130

4. Rozwijanie zainteresowań kulturowych młodzieży przez turystykę	133
5. Warunki wychowawczej waloryzacji turystyki zagranicznej..	138
6. Prawidłowości kształtowania zainteresowań kulturowych w toku uczestnictwa turystycznego	140
Rozdział VII. Turystyka jako czynnik przenikania kultur	145
Rozdział VIII. Negatywne skutki masowej turystyki a potrzeba kształcenia w zakresie problematyki turystycznej ...	155
1. Uwagi ogólne	155
2. Negatywne skutki turystyki masowej – próba diagnozy	156
3. Możliwości przeciwdziałania negatywnym skutkom masowej turystyki	159
Zakończenie	165
Bibliografia	166
Aneks I. Tezy do dyskusji na temat edukacyjnej roli turystyki	170
Aneks II. Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania w sprawie szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego	171

PODSTAWOWE POJĘCIA I ZAGADNIENIA

Turystyka a samokształcenie. Turystyka należy do tych form aktywności ludzkiej, które mają szczególne znaczenie dla rozwoju osobowości, dla samokształcenia człowieka i przygotowania go do pełnienia różnorodnych społecznych ról, funkcji i zadań. Rola turystyki jako źródła inspiracji samokształceniowej polega przede wszystkim na tym, że skłania uczestników różnego typu wycieczek krajowych i zagranicznych do traktowania podróży jako swoistej atrakcyjnej przygody intelektualnej, jako zmysłowe poznanie świata, jako okazję do konfrontacji własnych o nim książkowych wyobrażeń z realiami rzeczywistości.

Istotnym walorem poznania turystycznego, stanowiącego podstawę samokształcenia, jest bezpośredni osobisty kontakt uczestnika wycieczki z obiektami przyrody, kultury i cywilizacji. Dzięki tej autopsyjnej postaci poznania turystycznego jest ono czynnikiem sprzyjającym szeroko rozumianemu samokształceniu, obejmującemu zarówno problematykę doskonalenia zawodowego, estetyki, nauki, techniki, jak i kultury moralnej, społecznej, obyczajowej i zdrowotnej.

Uczestnicy wycieczek mają okazję obejrzenia tych obiektów przyrody /krajobrazów, flory i fauny/, kultury i cywilizacji, które są często przedmiotem ich osobistych zainteresowań, zamiłowań i potrzeb poznawczych, estetycznych i rekreacyjnych. Właśnie dzięki temu, że turystyka pozwala jednocześnie i harmonijnie zaspokajać potrzeby poznawcze, ludyczne, rekreacyjne i zdrowotne, odgrywa ona tak dużą rolę w procesie samokształcenia, pojmowanego jako proces uczenia się określonych wzorów przeżywania, myślenia i zachowania społecznego. Właśnie dzięki temu, że obiekty turystyczne z reguły są atrakcyjne – proces ten przebiega sprawnie i sprzyja rozwojowi osobowości.

Uczestnictwo turystyczne prawidłowo organizowane i kierowane zapewnia młodzieży i dorosłym przede wszystkim możliwość uzyskania pewnego doświadczenia poznawczego, związanego ze zwiedzaniem i oglądaniem obiektów turystycznych. Doświadczenie to odgrywa olbrzymią rolę w procesie samokształcenia, gdyż pomaga w pogłębianiu wiedzy o zwiedzanych krajach, kulturach i środowiskach ludzkich oraz umożliwia tworzenie sobie systemów kryteriów i ocen światopoglądowych. Dzięki temu samokształcenie – uprawiane w związku z uczestnictwem w wycieczkach turystycznych – jest skuteczne, wielostronne, aktywne i angażujące wyobraźnię, emocje i myślenie turystów. Związek tu-

rystyki i samokształcenia polega więc na tym, że mamy tu do czynienia z dialektycznym, wzajemnym pobudzaniem się dwóch form ludzkiej aktywności. Uczestnictwo turystyczne rozszerza zainteresowania uczestników wycieczki, ich wiedzę, ich horyzonty intelektualne, ich sposoby myślenia o świecie, zachęca do jego penetracji, przyswajania, poznawania i przeżywania.

Turystyka sprzyja samokształceniu także dzięki temu, że łączy w harmonijnej syntezie przeżywanie, poznawanie oraz ocenianie rzeczywistości.

Samokształcenie turystyczne jest aktywne, wielostronne, wnikliwe, budzi u uczestników wycieczek dociekliwość poznawczą, pragnienie dotarcia do najbardziej tajemniczych zjawisk, rozwija u nich zdolność do samodzielnego myślenia i nieustannej konfrontacji teorii naukowej z praktyką.

Dzięki temu samokształcenie, realizowane w procesie uczestnictwa turystycznego, uwalnia młodzież i dorosłych od stereotypów i mitów, utrwalonych przez wiedzę książkową, umożliwia im wyzbycie się wiedzy anachronicznej i jej unowocześnianie.

Rozpatrując związek turystyki z samokształceniem, można zatem stwierdzić, że mamy do czynienia ze związkiem treściowym i funkcjonalnym. Doświadczenie turystyczne poznawcze, emocjonalne, estetyczne, ludyczne, rekreacyjne, moralne i społeczne, autoedukacyjne i światopoglądowe staje się zatem materiałem, z którego jednostka ludzka - uczestnicząca w wycieczkach krajowych i zagranicznych - buduje sobie swój obraz świata i swój do niego stosunek.

Doświadczenie turystyczne skłania jednostkę przede wszystkim do rewizji starych, fałszywych poglądów na kulturę, życie społeczne, cywilizację i przyrodę zwiedzanych krajów. Doświadczenie to staje się materiałem, z którego umysł, wyobraźnia, emocje kształtują obraz świata i systemy wartości.

Związek turystyki i samokształcenia polega także na tym, że te zjawiska przyrodnicze, społeczne i kulturowe, cywilizacyjne i historyczne, które dla uczestników wycieczki przed jej rozpoczęciem były czystą abstrakcją, nabierają realnej treści, ulegają konkretyzacji, stają się sprawdzalnym i wymiernym doświadczeniem intelektualnym i moralnym, wchodzą w system wiedzy i światopoglądu danej jednostki.

Związek turystyki z samokształceniem zawodowym polega na tym, że dostarcza ona uczestnikom wycieczek konkretnych wzorów zachowania.

wań zawodowych, bądź doświadczeń, ukazujących warunki i narzędzia pracy. Dzięki temu turyści uzyskują tak potrzebną dla rozwoju zawodowego człowieka skalę porównawczą.

Duże znaczenie samokształceniowe mają przeżycia artystyczne i estetyczne, uzyskiwane w trakcie uczestniczenia – przy okazji wycieczek – w pokazach sportowych, spektaklach teatralnych, podczas oglądania osobliwości przyrodniczych. To doświadczenie estetyczne umożliwia uczestnikom wycieczek pełniejsze zrozumienie, a nawet odkrycie tych wartości artystycznych, które są reprezentatywne dla kultury narodowej zwiedzanego kraju.

Na podstawie analizy wyników badań własnych i cudzych można stwierdzić, że turystyka w procesie samokształcenia pełni następujące funkcje:

1/ dostarcza wrażeń, wyobrażeń, spostrzeżeń i pojęć o otaczającym świecie, na podstawie których możliwe staje się ukształtowanie względnie spójnego i sprawdzalnego obrazu rzeczywistości przyrodniczej, kulturowej i ludzkiej;

2/ rozbudza potrzebę badania, poznawania i penetrowania świata i intelektualnego w nim planowania, potrzebę rozumienia go i racjonalnego w nim działania;

3/ wzbogaca poczucie sensu życia dzięki temu, że ukazuje bogactwo, ogrom i złożoność świata przyrody, społeczeństwa i kultury;

4/ ukazuje tereny ludzkiej aktywności, w których ujawnia się ludzki geniusz /wytwory cywilizacji naukowej i technicznej/;

5/ ukazuje urodę świata /doznania estetyczne, związane z pięknem ludzi, krajobrazów i zabytków architektury/ i wzmacnia uczucia afirmacji życia;

6/ umożliwia porównanie własnego kraju, jego gospodarki, kultury i życia społecznego z innymi krajami; budzi potrzebę doskonalenia życia społecznego, gospodarki i kultury we własnym kraju;

7/ rozwija potrzebę studiowania tych opracowań, materiałów naukowych, przewodników, opisów i danych statystycznych, które umożliwiają głębsze poznanie zwiedzanych krajów i zrozumienie specyfiki ich kultury.

Turystyka to indywidualne lub grupowe podróżowanie w czasie wolnym od pracy, mające na celu odpoczynek oraz zaspokajanie potrzeb ruchu, zdrowia, zainteresowań poznawczych i uczuciowych, w tym szczególnie estetycznych. Przedmiotem poznawania i przeżywania są zwiedzane regiony, ich przyroda, kultura, cywilizacja techniczna i ludzie, turystyka to zjawisko coraz szerzej występujące, wspierane przez politykę społeczną. Stwarza ona ludziom możliwość odnowy sił fizycznych i psychicznych, przeżycia sytuacji dostarczających satysfakcji emocjonalnych i zmysłowych /działają wtedy wszystkie receptory/, zachęcających do samokształcenia.

Zwiedzanie, poznawanie i przeżywanie obiektów turystycznych może być wielokierunkowe i wielofunkcyjne oraz harmonijnie łączyć realizację celów zdrowotnych, samokształceniowych i rekreacyjnych. Bywa także ukierunkowane na realizację określonych zadań i wartości.

Na przykład **turystyka edukacyjna** ma na uwadze przede wszystkim tworzenie warunków do głębokiego, wielostronnego i wnikliwego poznawania różnego rodzaju obiektów turystycznych: przyrodniczych, kulturowych i społecznych. Może zmierzać do budzenia u turystów aspiracji badawczych, poznawczych i samokształceniowych, a także pomagać w wiązaniu ich wiedzy teoretycznej z doświadczeniem poznawczym, zdobytym w czasie wycieczek; może sprzyjać w kształtowaniu u nich umiejętności dostrzegania różnorodnych problemów charakteryzujących życie społeczne i kulturę zwiedzanego kraju.

Turystyka rekreacyjna ma przede wszystkim za zadanie programowanie i organizowanie takiego uczestnictwa w wycieczkach, które może być źródłem wypoczynku i pełniejszej regeneracji sił fizycznych i psychicznych.

Turystyka ukierunkowana na poznawanie dorobku artystycznego i dzieł sztuki, a także pięknych krajobrazów ma głównie na celu kształtowanie u uczestników wycieczek wrażliwości estetycznej i umiejętności głębszego przeżywania oraz obiektywnego oceniania zjawisk artystycznych i dzieł sztuki, a także kontemplowania piękna przyrody. Przeżywanie piękna przyrody i obiektów sztuki kształtuje silną wolę i społeczną potrzebę, aby skuteczniej chronić przyrodę przed rabunkową gospodarką, czy bezmyślną degradacją środowiska naturalnego, a zabytki sztuki i obiekty cywilizacji technicznej przed zniszczeniem w nuklearnej wojnie światowej grożącej ciągle ludzkości. Zatem nadrzędnym celem wychowawczym turystyki jest wy-

chowanie do pokojowej współpracy wszystkich narodów i krajów i do biologicznej ochrony środowiska naturalnego człowieka.

Krajoznawstwo /por. Vlastiveda w j. czeskim, krajewiedienje - rosyjskim, Heimatkunde - niemieckim/ jest terminem stosunkowo młodym. Nie występuje jeszcze w "Słowniku języka polskiego" Lindego /II wyd. 1855/. W tzw. "Słowniku Warszawskim" /1902/ natomiast podaje się, że krajoznawstwo to "Zbiór wszelkich /nie tylko geograficznych/ wiadomości o danym kraju".

Mając na myśli geografię mówiło się np. w 1772 roku - krajopisarstwo albo ziemiopisarstwo. W 1773 roku Karol Wyrwicz napisał: "krainopisarstwo ... opisanie szczególnego państwa, na przykład Polski, Litwy, etc."^{1/}.

Kiedy powstało Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w 1906 roku, jego działacze niejednokrotnie podejmowali dyskusję nad pojęciem "krajoznawstwo". W 1909 roku prof. Ludomir Sawicki wygłosił odczyt pt. "Geografia i krajoznawstwo" /"Wszechświat" 1909/. Nawiązując do treści tego odczytu Kazimierz Kulwieć napisał /"Ziemia" 1910 nr 4/: "Pojęcie o krajoznawstwie, jako o nauce samodzielnej, jest u nas dotychczas nie ustalone, toteż i poglądy na treść jego oraz stosunek do nauk pokrewnych są niekiedy bardzo rozbieżne".

Wacław Nałkowski w 1910 roku tak określa omawiane pojęcie: "Krajoznawstwo będzie to wiedza o kraju, możliwie pełny zbiór faktów odnoszących się do danego kraju; ani nauka, ani sztuka, lecz informacja, źródło, z którego zarówno geografia, jak i inne nauki i sztuki czerpać mogą materiał do swych opracowań" /"Ziemia" 1910 nr 2 i 3/.

Ludomir Sawicki w pogadance radiowej w 1928 roku, pt. "Idea i organizacja krajoznawstwa w Polsce" mówił, że krajoznawstwo jest "... centralą wiadomości o syntetycznym charakterze, która pod tym względem wykazuje bardzo daleko idące podobieństwa do geografii ... Nie dąży do rozwiązywania oderwanych, teoretycznych zagadnień, ale chce jedynie zbliżyć jak najbardziej ogół społeczeństwa do środowiska swego. "Krajoznawstwo występujące w roli propagatora i popularyzatora wyników nauki, staje się równocześnie jej służebnicą i pomocnicą"^{2/}.

^{1/}Cyt. za A. Patkowski: Istota, idea i program naszego ruchu krajoznawczego. "Ziemia" 1939 nr 1.

^{2/}Tamże.

Aleksander Patkowski przypomina klasyczne określenie chorografii-krajoznawstwa w ujęciu aleksandryjskiego uczonego, Klaudiusza Ptolomeusza: "Chorografia zamyka się w opisie pewnej części całości /ziemi/, niejako tej, którą nasz słuch i wzrok objąć jest w stanie"^{3/}. Choros po grecku znaczy granica, kraj, kraniec lub miejscowość.

Według radzieckiego krajoznawcy A.M. Bolszakowa: "Krajoznawstwo jest to ruch społeczny, obejmujący organizacyjnie siły naukowe i szerokie masy ludowe kraju, zmierzający do podniesienia poziomu gospodarczego i kulturalnego określonych, stosunkowo niewielkich regionów, co się osiąga w związku i na podstawie wszechstronnego i syntetycznego poznania tych regionów"^{4/}.

Niemiecki humanista i pedagog Eduard Spranger w roku 1923 stwierdził: "Krajoznawstwo /Heimatkunde/ głosi zwycięstwo nad abstrakcyjnym podziałem nauki na przedmioty w szkole. Wielka siła krajoznawstwa polega na tym właśnie, gdyż właściwe wykształcenie zawsze dąży do całości i spoistości życia duchowego"^{5/}.

Wybitny działacz w zakresie krajoznawstwa i regionalizmu w okresie międzywojennym Aleksander Patkowski tak określał charakter ruchu oświatowo-kulturalnego i samokształceniowego, jakim według niego jest krajoznawstwo: "Krajoznawstwo jest ruchem społecznym zmierzającym do: 1/ szerzenia wśród społeczeństwa dorosłego i młodzieży znawstwa przyrody i kultury /materialnej i duchowej/ kraju rodzinnego przez wszechstronne poznawanie środowisk, regionów i krain, 2/ zaprawiania do samodzielnych badań i współpracy naukowej w tym zakresie, 3/ zachowania rodzimych odrębności przyrody i kultury kraju, 4/ rozwijania przywiązania do stron rodzinnych i 5/ pogłębiania czynnej roli obywatela w pracy zawodowo-społecznej, związanej z człowiekiem i ziemią, przede wszystkim wśród najbliższego otoczenia /wieś, miasto, gmina, powiat/"^{6/}.

Autorzy europejscy, rozpatrujący krajoznawstwo z pozycji peda-

^{3/}Tamże.

^{4/}A.M. Bolszakow: Wwiedienje w krajewiedienje. Predisłowje akademika S.F. Oldenburga. Priboj. 1929. Cyt. za A. Patkowski: Nowe drogi ruchu krajoznawczego w Polsce. "Ziemia" 1934 nr 1-2.

^{5/}Aleksander Patkowski: Szkolny ruch krajoznawczy za granicą. W: W hołdzie dla ziemi rodzinnej. Wstępami poprzedzili St. Arnold i P. Banaczkowski. Warszawa 1958 LSW, s. 137.

^{6/}Aleksander Patkowski: Krajoznawstwo. Encyklopedia "Świat i Życie" 1935, t. III.

gogicznych, zgodni są co do tego, że ojcem określonej koncepcji krajoznawstwa pedagogicznego był wybitny czeski pedagog Jan Amos Komeński /1592-1670/. We wczesnej młodości zwiedzał on systematycznie swoje rodzinne Morawy, a następnie wykonał własnoręcznie mapę Moraw dla celów krajoznawczych. Po ukończeniu studiów w Heidelbergu pieszko szedł na Morawy zwiedzając różne miejscowości, oglądając zabytki historii, kultury i przyrody. Wykonał przy tym wiele notatek, spożytkowując je później w pracy dydaktyczno-wychowawczej, jak również w piśmarstwie pedagogicznym. Ponad 20 lat pracował w szkole w Lesznie Wielkopolskim, dokąd przybył z Moraw na skutek prześladowań braci czeskich, do którego to kierunku religijnego Komeński należał. O podróżach i wycieczkach pisał w wielu swoich pracach.